

Stockholm
2024-05-27

REMISSVAR ÖVER BETÄNKANDET SOU 2024:4 INSKRÄNKNINGAR I UPPHOVSRÄTTEN

Läromedelsförfattarna (Sveriges Läromedelsförfattares Förbund) har givits möjlighet att yttra sig över utredningen om inskränkningar i upphovsrättslagen och anger härmed följande synpunkter.

INTRODUKTION

Läromedelsförfattarna är huvudorganisation för Sveriges författare av läromedel och kurslitteratur och förvaltar idag kollektiva ersättningar för upphovsrätt genom Bonus Copyright Access. Vår vision är ett kunskapsorienterat samhälle där läromedel av hög kvalitet för alla är en självklarhet.

Läromedelsförfattarna välkomnar betänkandet och ställer sig positiva till flera av utredningens slutsatser. Framst ställer sig Läromedelsförfattarna bakom förslagen om att tydligare harmonisera de svenska reglerna med internationella åtaganden och direktiv för att stärka författares kontroll och insyn över sina verk.

Vi har i detta remissvar fokuserat på valda delar av utredningen och ansluter oss i övriga frågor till yttranden som framförts av Konstnärliga och Litterära Yrkesutövares Samarbetsnämnd (KLYS).

Vi använder genomgående begreppet upphovsperson i stället för den i lagtext förekommande termen upphovsman.¹

STÄLLNINGSTAGANDE

Ett förtydligande av reglerna om namn- och källangivelse (avsnitt 5.2)

Utredningen föreslår att reglerna om namn- och källangivelse ska förtydligas för att bättre överensstämma med EU-formuleringar. Förslaget innebär att det skulle tillkomma en ny

¹ Det gör vi gemensamt med övriga upphovsrättsorganisationer i Sverige som önskar att svensk lagstiftning strävar mot en könsneutral benämning för kreatörer, i enlighet med den förflyttning som våra nordiska grannländer gör i frågan.

formulering i upphovsrättslagen om att hänvisning till namn-och källangivelse ska ske om det inte är praktiskt eller tekniskt omöjligt.

Läromedelsförfattarna delar utredningens bedömning att det är av yttersta vikt för upphovspersonerna att deras namn anges vid användning, inte minst för möjligheten att kunna begära ersättning för användningen. Läromedelsförfattarna vill förtydliga att det är mycket angeläget att det tydliggörs att möjligheten till avsteg från den föreslagna bestämmelsen i de situationer då namngivelse är "oförenligt med god sed" är mycket begränsad. Detta eftersom vi ser en risk för att bestämmelsen inte får avsedd effekt om det finns utrymme att falla tillbaka på etablerad branschstandard.

Införandet av trestegsregeln direkt i upphovslagen (avsnitt 6.2)

Läromedelsförfattarna ställer sig positiva till att trestegsregeln av tydlighetsskäl kodifieras. Införandet innebär en tydlighet kring vilka kriterier en domstol kommer att beakta vid en process och en kodifierad trestegsregel kommer att minska behovet för enskilda upphovspersoner att vända sig till domstol. Vi anser även att förslaget om att införa trestegsregeln direkt i lag kan vara fördelaktigt ur ett transperensperspektiv.

Förtydligande att användning endast får ske vid "illustrativt syfte" vid undervisning och införandet ett källangivelsekrav (avsnitt 10.5.2)

Det EU-rättsliga rekvisitet "illustrativt syfte" är föreslaget att införas i 14 och 15 §§ upphovslagen. Läromedelsförfattarna välkomnar det föreslagna förtydligandet om att användningen enbart får ske i illustrativt syfte, eftersom det innefattar alla rekvisit från InfoSoc artikel 5.3. Rekvisitet gör inskränkningen i 15 § mer restriktiv vilket vi anser är positivt. Att begränsa inskränkningsmöjligheter är i linje med det stärkta upphovsmannaskydd som EU-direktiven syftar till och bidrar till att läromedelsförfattare har stärkt kontroll över sina verk. Vi ställer oss även positiva till att utredningen föreslår att införa ett krav på källangivelse direkt i 13, 14 och 15 §§.2

Ingen ändring för reglerna om text- och datautvinning (TDU) 15 a och 15 b §§ och inget krav på källangivelse (avsnitt 10.6.2)

Läromedelsförfattarna delar inte utredningens syn att reglerna för TDU faller utanför utredningens tillämpningsområde.

Vi anser att det finns ett behov att återkomma i frågan av flera anledningar. Framst eftersom begreppet "text- och datautvinning" har fått en annan innebörd i och med

² SOU 2024:4 s.283 Utredningen tar själv upp en av dessa fördelar: Dels att källangivelsekravet underlättar för författare, i rollen som rättighetshavare att få kännedom om användning som sker av deras böcker, samt underlättar författares möjlighet att kräva ersättning för användning av deras verk.

uppkomsten av generativa AI-system som inte existerade i samband med implementeringen av DSM-direktivet. Innan den snabba tekniska utvecklingen inom artificiell intelligens handlade ”text- och datautvinning” om att samla in data för att se mönster. Idag infattar dataanvändningen processer som att generera nya verk. Den nuvarande lydelsen tillåter personer att öppet nyttja allt upphovsrättsligt skyddat material på internet för att träna AI-system.

Det råder en maktobalans mellan upphovspersoner och AI-företagen på alla kreativa marknader. Utredaren anser att marknadens aktörer på egen hand skulle kunna enas om hur reglerna i praktiken skulle efterlevas, vilket är något som Läromedelsförfattarna ifrågasätter. Propositionen från 2021 skrevs innan vi hade gigantiska aktörer (till exempel OpenAI) som idag dominerar marknaden.³ Vi ser ett stort behov av lagstiftarens hjälp för att upphovspersoner ska kunna ta tillvara på sina mest grundläggande rättigheter. I dagsläget är det mycket svårt, om inte omöjligt, för rättsinnehavare att förbehålla sina rättigheter på ett lämpligt och effektivt sätt.

En bred formulering för TDU-bestämmelsen för just generativa AI-system underminerar implementeringen av trestegstestet. Med anledning av testegsregelns existens och den kommande implementeringen i svensk upphovsrättslag, är det av principiella skäl inte rimligt att ha kvar en bestämmelse som tillåter en inskränkning som faller redan på första steget.

Läromedelsförfattarna delar inte utredningens slutsats att det skulle vara ohållbart att införa ett krav på källangivelse för TDU. Valet att inte ha ett källangivelsekrav i bestämmelsen är i skrivande stund redan utdaterat på grund av transparenskravet i AI-förordningen. Om lagstiftaren inte kräver spårbarhet i systemen omöjliggör det författares möjligheter till skälig ersättning i framtiden. Medlemsstater ska mot bakgrund av rättsfallet Painer (mål C-145/10), se till att det skapas en hög skyddsnivå för upphovspersoner så att ersättningsrätten inte äventyras.⁴

Opt out-modellen som i dagsläget gäller för TDU innebär att författare aktivt behöver markera sina verk som undantagna vissa nyttjanden. Det förfarandet strider enligt oss mot Bernkonventionens grundläggande princip att upphovsrättsligt skydd inte förutsätter märkning eller aktiv registrering av upphovspersonen. För att inte strida mot Bernkonventionen förespråkar vi en opt in-modell i stället för det nuvarande opt out-systemet i 15 § a st. 2 upphovsrättslagen.

³ Prop.2021/22:278 s.45 och 49

⁴ SOU 2024:4 s.85

Inskränkingsbestämmelser för personer med funktionsnedsättningar (avsnitt 10.8.2)

Ett källangivelsekrav i bestämmelser som ger behöriga organ rätt att framställa exemplar av verk i format som är tillgängliga för personer med syn- eller annan läsnedsättning har föreslagits. Utredningen har även föreslagit ett källangivelsekrav i bestämmelser som ger var och en möjlighet att framställa exemplar av verk som personer med funktionsnedsättning behöver för att kunna ta del av dem. Läromedelsförfattarna välkomnar förslaget om krav på namn- och källangivelse. Från ett författarperspektiv skulle ett formellt källangivelsekrav ge författare en stärkt insyn och säker spårbarhet över hur deras verk används. Vidare håller vi med om att kravet på namngivelse skulle underlätta författares möjlighet att få ersättning.⁵

Utredningens val att inte ta vidare frågan om problemen på talboksmarknaden (avsnitt 10.8.2)

Bestämmelserna om nyttjanden av verk på talboksmarknaden är viktiga för att personer med funktionsnedsättningar ska kunna ta del av läromedel. Dock har Läromedelsförfattarna uppmärksammat utredaren på flera problem på talboksmarknaden. Ett av problemen är att vissa aktörer på talboksmarknaden inte beaktar upphovsrättslagens bestämmelser utan agerar kommersiellt. Dessutom är det ett fåtal aktörer som rapporterar sin produktion av talböcker till Administration av litterära rättigheter i Sverige (ALIS). Därutöver ser vi att statistiken över rapporterad användning av talböcker inte avspeglar den faktiska användningen. Utredningen tar upp flera av problemen, men kommer fram till att inga ändringsbehov föreligger. Utredningen menar att det redan finns möjligheter till sanktioner på civil- eller straffrättslig väg och att dessa alternativ ska uttömmas först.

Läromedelsförfattarna motsätter sig utredningens val att inte ta vidare frågan om problem på talboksmarknaden. Det finns ett tydligt behov av en ansvarig myndighet som kan se över problem på talboksmarknaden. Vi delar inte utredningens syn på att den civil- eller straffrättsliga vägen är den rätta vägen att gå från ett författarperspektiv. En sådan väg är mycket ekonomiskt betungande för en uphovsperson och många gånger tar det flera år innan hen får en dom som ger rätt till ersättning av den nyttjade talboken. Dessutom blir besluten många gånger enbart tillämpbara i enskilda fall, vilket inte blir ett effektivt rättskydd för författarkollektivet. Vi anser att man skyndsamt bör utreda vilken existerande eller ny myndighet som kan få ett tillsynsuppdrag och ta fram föreskrifter, formkrav och branschstandarder för talböcker och annan tillgängliggjord litteratur.

⁵ SOU 2024:4 s. 283

En ny inskränkingsbestämmelse för forskning (avsnitt 11)

Läromedelsförfattarna motsätter sig utredningens förslag att införa en ny inskränkingsbestämmelse för forskning. En möjlighet för nyttjanden finns redan för forskningsorganisationer och kulturarvsinstitutioner genom att teckna avtalslicenser med behöriga organisationer.

I avsnitt 10.5 har utredaren gjort ett förtydligande att inskränkningar som gäller för undervisning i 14 och 15 §§ endast får ske i illustrativt syfte med stöd av InfoSoc artikel 5.3. Att med stöd i samma artikel ge forskargrupper möjlighet att dela information på det sätt som utredaren föreslår är inte förenligt med EU-rätten och utredningens förslag saknar rekvisitet ”i illustrativt syfte”. Inskränkningen skulle innebära oproportionerligt negativa effekter för upphovspersoner.

Vi motsätter oss vidare förslaget att använda begreppet ”behålla” i den förslagna lagtexten. Detta med anledning av den avancerade teknik som nyttjas i samband med generativa AI-system. Det behöver formuleras en tydlig begränsning för hur materialet ska förvaras eller arkiveras, framför allt i digitala miljöer.

För Läromedelsförfattarna

Per Kornhall, ordförande, per.kornhall@laromedelsforfattarna.se